

Josip Lisac
Zadar

**RJEČNIK BRAČKIH ČAKAVSKIH GOVORA PETRA
ŠIMUNOVIĆA U NAJNOVIJOJ HRVATSKOJ DIJALEKATNOJ
LEKSIKOGRAFIJI**

UDK: 811.163 42'282'374

Rukopis primljen za tisak 16.04.2006.

Pregledni članak

Survey article

Recenzenti: Goran Filipi, Joško Božanić

Daje se sažeti pregled najnovijih hrvatskih dijalekatnih rječnika, štokavskih, kajkavskih i čakavskih, s posebnim osvrtom na *Rječnik bračkih čakavskih govora* Petra Šimunovića. To je djelo ocijenjeno kao veliki događaj u hrvatskoj znanosti i u hrvatskoj kulturi.

Ključne riječi: leksik, štokavština, kajkavština, čakavština, Brač

Dobro je poznato kako je u posljednjih desetak godina hrvatska dijalekatna leksikografija izvanredno bogata, toliko plodna da to doista nitko nije mogao očekivati. Tradicionalno su najviše angažirani čakavski leksikografi, no probudila se i štokavska i kajkavska leksikografija, pa je sada sav hrvatski jezik u živu bogaćenju svoje rječničke baštine. Pojavljuju se i amaterska djela s diletantskim obilježjima, ali i vrhunska leksikografska ostvarenja, također naslovi između tih dviju krajnosti. Ovaj članak posvećujemo jednom takvom izvrsnu ostvarenju, *Rječniku bračkih čakavskih govora* Petra Šimunovića, no spomenut ćemo i druge najnovije rječnike, djela objavljena 2005. i 2006. godine; vjerujemo da će tijekom 2006. (a i sljedećih godina) biti još zanimljivih ostvarenja.

Među štokavskim rječnicima najprije spominjemo *Rječnik govora bačkih Hrvata* Ante Sekulića. To je opsežan rječnik (696 str.), nakladnici su Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje iz Zagreba te Katolički institut "Ivan Antunović" iz Subotice. Objavljen je 2005. godine. Nakon uvodnih neophodnih poglavlja nalazimo studiju "Govor bunjevačko-bačkih Hrvata"

a zatim i "Rječnik". Dobro je poznato da su Grgo Bačlija i Marko Peić 1990. u Novom Sadu i Subotici objavili opsežan bunjevački rječnik, no, naravno, Sekulićevo djelo upravo je dragocjeno, a to bi se u drugačije zasnovanu tekstu lako i detaljno prikazalo.

Prošle godine pojavilo se i djelo Mire Menac – Mihalić *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj*. Nakladnici su Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje te Školska knjiga. I to je opsežna knjiga, 505 stranica. Znatan dio te knjige (str. 121-358) upravo je "Rječnik frazema", pa zato u ovom kontekstu to djelo i spominjemo.

Upravo je objavljen i *Veliki rječnik šibenskih riči, nadimaka, imena, prezimena, ronzzanja, štracanja i štucigavanja*. Autor je poznati novinar Ivo Jakovljević. Rječnik se nalazi na dvadesetak stranica te vrlo skromne i vrlo tražene knjige. Nakladnik je POP & POP, a ima 104 stranice.

Godine 2005. pojavio se i jedan kajkavski rječnik. Naime, učenice Osnovne škole Sela pod vodstvom Mije Lončarića priredile su *Mali slikovni rječnik zavičajnoga govora Žabna, Odre, Stupna, Sela i Grede*. Nakladnik je Osnovna škola Sela smještena sjeverozapadno od Siska. Rječnik ima 192 stranice.

Rječnik kolanjskoga govora ili ričnik mista Kolana na otoku Pagu djelo je Ive Oštarića objavljeno 2005. Sadrži i studiju Silvane Vranić "Dijalektološke napomene o govoru Kolana na otoku Pagu"; ona je i recenzentica rječnika. Riječ je o opsežnu rječniku od 652 str. Nakladnik je Matica hrvatska Zadar.

Žarko Martinović objavio je iste godine *Rječnik govora otoka Iža*. Osim rječnika knjiga sadrži i popis toponima, literaturu, kao i predgovorničke riječi. U cjelini knjiga ima 540 str. Nakladnik je Gradska knjižnica Zadar.

Razgovor o čakavskim rječnicima nastavljamo bilješkom o *Rječniku splitskoga govora / A dictionary of Split dialect* Thomasa F. Magnera i Dunje Jutrović iz 2006. Nakon predgovornih riječi slijedi "Uvod", sam rječnik i na kraju bibliografija. Uz splitske riječi nalazimo istovrijednice na hrvatskom standardnom jeziku i na engleskom jeziku. "Predgovor" i "Uvod" objavljeni su i na engleskom jeziku. Knjiga ima 214 str., a nakladnici su Dubrovnik University Press i Duriex.

Kunovske stare riči pripremila je Nina Vodopić, uredništvo i akcentuaciju potpisuje Nikica Kolumbić koji je i autor pogovora. Glavnina je te knjige iz 2006. rječnik, a ima i drugih prinosa, npr. domaće izreke ili člančić Slavka Vodopića "Zaseoci i predjeli u mjestu Kuni". Napominjem da se Kuna nalazi na Pelješcu. Ukupno knjiga ima 186 str., a objavljena je u vlastitoj nakladi Nine Vodopić.

Beside kaštelanske rječnik je Radojke Baldić – Đugum. Glavna urednica Ivana Kurtović Budja ujedno je akcentuirala rječnik te napisala sažetu bilješku o kaštelanskim govorima. Knjiga sadrži i recenzije Anđele Frančić i Josipa Lisca. Riječ je o opsežnu djelu od 464 str. ovećeg formata. Izdavači su "Bijaći" Društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela i Muzej grada Kaštela, a knjiga je objavljena ove godine.

Istinom je da bi o najkraće opisanim rječnicima (osobito o onim čakavskima) ovdje bilo potrebno reći mnogo više, no ovdje ih spominjemo da bi čitatelji *Čakavske riči* imali makar i skroman uvid u najnoviju našu dijalekatnu leksikografiju, izvanredno oživjelu u osamostaljenoj Hrvatskoj. No da sada vidimo osnovno o *Rječniku bračkih čakavskih govora* Petra Šimunovića, veliku djelu hrvatske dijalektologije. Razumije se, akademika Šimunovića

nije kao leksikografa potrebno posebno predstavljati. Poznati *Čakavisches-deutsches Lexikon* Mate Hraste i Petra Šimunovića dugo je bio najveći dijalekatni rječnik u slavistici uopće. U tom su rječniku uporišni punktovi Brusje i Dračevica, rodna mjesta dvojice autora, pa svakako postoji čvrsta veza između toga djela i novoga Šimunovićeve ostvarenja. Da vidimo kako je sastavljen novi veliki Šimunovićeve rječnik, kojem je nakladnik *Brevijar* iz Supetra, a objavljen je u Supetru 2006. godine na 746 stranica enciklopedijskog formata. Najprije se autor svojom riječi od srca obraća čitatelju ("Těbi kojî št'ješ ovî libar"), naravno, vlastitim govorom bračkoga zavičaja. Rođen u Dračevici na Braču u teškim uvjetima, kao i toliki drugi diljem domovine ili izvan nje, Petar Šimunović pošao je u svijet da bi se Braču vratio istinito koliko je najviše mogao, domaćom riječi, njenim akcentom, njenim značenjem, njenom frazeologijom, svim svojim snagama upregnutima i strukturiranim u to veliko djelo. Počinje Šimunović studijom "Čakavski govori otoka Brača" i manje sretnim podnaslovom "Studija bračkoga dijalekta"; razumije se, brački dijalekt ne postoji, golema većina Brača pripada južnočakavskom (ikavskom čakavskom) dijalektu. Tu je skupljeno veliko znanje o obrađivanim govorima, znanje koje će studij samoga rječnika moći još produbiti. Već ovdje vidimo da je u rječnik uvrštena i onomastika koja doista mnogo govori i o Braču danas, naročito o Braču davnih vremena. Zatim dolazi poglavlje "Kako je zamišljen rječnik i kako se služiti njime". Ondje čitamo da su natuknice tiskane masnim slovima i poredane abecednim redom. Uz natuknicu dolazi gramatička obradba. Navode se genitivi imenica ako se akcentom razlikuju od nominativa (npr. *bumbök*, *bumbökä*), inače ne, npr. *bünica*. Pridjevi su uglavnom navođeni u neodređenim oblicima svih triju rodova. Fonetske inačice mnogih leksema navođene su u okviru reprezentativnih natuknica, npr. pod *smřt* navodi se i imenica *smärt* (Bol). Glagoli se navode u infinitivu i u 1. l. jd. prezenta, npr. *jönčit*, *jönčin*. Dodaje se glagolski vid, uz to prijelaznost odnosno neprijelaznost glagola. Nakon natuknica i gramatičkih podataka dolaze te iste riječi u hrvatskom standardnom jeziku, zatim značenja riječi u navodnicima. Tako npr. uz glagol *gāzit* dolazi standardni oblik *gāziti* i zatim značenja te riječi: "nogama gnječiti, uništavati, zatirati"; "ići čvrstim korakom"; "tlačiti". Uz glagol *iskrepenīt se* "ukrutiti se, zamrznuti se", naravno, ne dolazi oblik u hrvatskom standardnom jeziku kad on ne postoji. Homonimi su obrađeni u posebnim člancima, npr. *jāc* u značenju "led" i *jāc* u značenju "drveni klin za učvršćivanje ležišta bačve na kantirima". Dio natuknica je bez oprimjeravanja iz raznih razloga, najveći je dio, naravno, obogaćen primjerima, često izvanredno zanimljivima. Prezimana su često s dobrim razlozima bez zabilježena akcenta. Uvrštena je u znatnoj mjeri frazeologija. Posebno su označeni proverbiji, izreke, citati iz pjesama ili molitava, pa i uporaba riječi u figurativnom značenju. Leksički članci nerijetko su obogaćeni kraticama djela u kojima se rabe iste ili slične riječi koje su donesene u tom rječniku, npr. uz prijedlog *izvan* čitamo J 77, a to znači da taj prijedlog u domaćem obliku nalazimo obrađen na 77. str. glasovita Jurišićeva *Rječnika govora otoka Vrgade*. Autor jednostavnim strjelicama upućuje na varijantne oblike, npr. pridjev *frül* upućuje se na primjer *fröl*. Dvostrukom strjelicom upućuje se na natuknicu u kojoj su detaljniji podatci, npr. glagol *opterētīt* upućuje se na glagol *opterečivāt*, a i taj se nesvršeni glagol jednostavnom strjelicom upućuje na svršeni vid glagola. Prezimana su navedena tako da se navodi godina kada je dotično prezime prvi put zabilježeno u kojem od bračkih mjesta, a navedena su i ona mjesta u kojima se određeno prezime i danas nalazi. Npr. čitamo da se prezime *Šimūnōvić* prvi put spominje u Dračevici 1625., a bilježi se i

njegovo današnje postojanje u Bolu, Ložišćima, Milni i Supetru. Navedeni su i nadimci, pa i mjesta u kojima su određeni nadimci zabilježeni. Kao što se očekuje, i toponimi su vrlo brižljivo navedeni, pa se mogu pratiti i na zemljovidima katastarskih općina. Kratice su navedene razne, kratice navedenih vrela, kratice bračkih naselja, gramatičke kratice, strukovne kratice, a dodani su i razni znakovi, npr. prozodijski. U literaturi su navedeni rječnici, znanstvena i stručna literatura, zbirke čakavskih tekstova, među kojima je mnoge akcentuirao sam autor u dugim godinama neutrudljiva rada.

Naravno, najveći prostor (str. 45-663) zauzima sam rječnik. Danas već imamo velike hrvatske dijalekatne rječnike [npr. Lipljinov varaždinski, Kranjčevićev kompoljski (čakavci u Lici), splitski Berezine Matoković – Dobrile itd.], a u takve rječnike svakako moramo ubrojiti i Šimunovićev. Kako naslov kaže, rječnik sadrži bračke čakavske (uključujući i čakavske) riječi, drugim riječima, izostavljen je Sumartin, bračko štokavsko mjesto. Naravno, Šimunovićev je brački rječnik istojezičan, nije dvojezičan (hrvatsko-njemački) kao što je Hraste-Šimunovićev rječnik iz 1979. S obzirom na zemljopisni smještaj, razumije se samo po sebi da mnoge natuknice pripadaju istom tematskom krugu, kako je npr. i u Jurišićevu rječniku. S rijetkim iznimkama Šimunović točno locira natuknice. Npr. pridjev *gōrak* zabilježio je autor u Bolu, Dračevici i Pučišćima. Drugim riječima, bit će da taj leksem dolazi i u drugim mjestima, ali o tom nemamo potvrde. Međutim, npr. riječi *gōlta* ili *jesāt* ne znamo gdje su registrirane. Kako smo već istakli, redovito postoje izgovorne odrednice natuknica; odstupanja (npr. prezime *Markusović* bez označena naglasaka) su iznimna. Egzemplifikacije su, vidjeli smo to već, dragocjene i uglavnom redovite. Tako zvuče da ih je pravi užitak čitati (npr. *Bikōr mi je dō na žūntu komadič utrōbice, ma hrvōski se rēče žīgerica*), ali to ne znači da ih je bilo lako skupiti. Pogledajmo npr. oprimjeravanje jednoga glagola: *Dokūrčilo mi je već. šr Pētre, govorīt van tē stōre besīde, hōcemo fremāt?*

Nakon rječnika dolaze primjeri čakavskih bračkih govora. Zastupljena su mjesta Dračevica, Ložišća, Nerežišća, Postira, Praznice, Bol, Supetar, Milna i Selca. Iz Bola čitamo i prijevode Đure Žuljevića, iz Selca jedino pjesme Zlatana Jakšića. Tako je to veliko filološko djelo i stanovit književni događaj. Napominjem da nerijetko među primjerima bračkih govora nalazimo riječi (npr. *presecijūn* iz Dračevice, str. 671) koje u rječniku glase drugačije (466: *procesijūn* – Selca; *procesjūn* – Donji Humac; 446: *presesjūn* – Nerežišća). Usp. također *prpomīstit* (671 – Dračevica), ali je u natuknici iz Dračevice *pripomīstit* (457). Ima u tekstovima i riječi kojih među natuknicama nema (*prvrvtjiv* – 669: Dračevica), ali te natuknice, rekoh, nema. U jednom oprimjeravanju na 107. str. spominju se *marōjide*, ali te riječi ne nalazim kao natuknicu. Pod natuknicom *rečōm* na 501. str. čitamo *U oželandūrā češ nōc rečāma*, ali među natuknicama čitam samo *oželōnda* "lov na ptice", ne i *oželandur*. Ovih nekoliko napomena ne navodim želeći pronalaziti slabosti u autorovu djelu, navodim ih krajnje svjestan kako je Petar Šimunović obavio golem posao i kako je sasvim sigurno da bi se moglo pronaći momenata koji bi se mogli popraviti ili dopuniti. Naravno, sam će ih autor najlakše pronaći i otkloniti u novom, budućem izdanju. Naime, leksikografski posao općenito je težak, rad pak dijalekatnoga leksikografa još je mnogo teži. Znamo da su prva izdanja rječnika standardnih jezika često s mnogo slabosti, a taj je zadatak ipak mnogo jednostavniji od izrade tako kompleksnoga posla kakav je pred sebe postavio naš autor. Svakako ne bi sve to Petar Šimunović mogao dovršiti bez pomoći, pa u tom smislu spominjem suradnju Jakova Bačića (bolski leksik), Neve Kežić (selački leksik), Lucije Puljak i Katarine Drpić (Pučišća) te Mire Menac – Mihalić (milnarski leksik). Kolegica Menac – Mihalić je

i urednica velikoga Šimunovićeve ostvarenja. Upravo spomenuti nisu jedini koji su autoru bili od pomoći, naročito među Bračanima. Dalje u knjizi čitamo popisane bračke crkvene (i seoske) svečanosti, obalnu toponimiju, brodograđevno nazivlje, već spomenute zemljovide katastarskih općina, vrlo važan tekst "Umjesto zahvale" Matka Alaburića, konačno i "Riječ o autoru". Napominjem da ne će biti točno ono što piše na 746. stranici, tj. da je od 1998. "predavač na poslijediplomskim studijima na nekoliko sveučilišta u zemlji i inozemstvu". Sjećam se, naime, da je već potkraj sedamdesetih godina predavao na poslijediplomskom studiju u Zagrebu. Autor je veliki hrvatski onomastičar, uz to dijalektolog, a u *Rječniku bračkih čakavskih govora* sretno je spojio dvije svoje temeljne znanstvene preokupacije, onomastičku i dijalektološku. Sve to skupilo se u veliko djelo. Akademiku Petru Šimunoviću čestitam na ostvarenu uspjehu, na hrabrosti i snazi da sve to izdrži i da dođe do kraja tako velika posla. Rezultat što smo ga dobili govori nam mnogo, govori nam upravo i to što je hrvatski jezik i kakav je on. Tako se unosi brački leksik u naš jezični osjećaj, pa se može iskoristiti i u hrvatskom standardnom jeziku. Šimunovićeve knjige poglavito nas osvaja svojom promišljenosti. Ona bi, doduše, na stanovit način bila konceptijski čistija da je u rječnik unesen samo leksik Dračevice, i to sav, no postupljeno je kompromisno, tj. unesene su u stanovitaj mjeri i riječi drugih bračkih mjesta. Iako je i prije učinjeno mnogo u skupljanju bračkih riječi (Petar Šimunović, Siniša Vuković itd.), novo je djelo ipak prava gozba. Autor je u djelo ugradio mnogo ljubavi, a nastojanje da ga upoznamo govori nam puno, toliko mnogo da to nije lako izreći. Doista se iz Šimunovićeve knjige možemo nauživati u hrvatskom jeziku. Danas kad je tolika hrvatska jezična baština pred djelomičnim nestankom autor nam je pružio mnogo svojim djelom, puno svojim poticajem: vratio nas je u djetinjstvo materinskoga jezika. Riječ je, dakle, o velikom događaju u hrvatskoj znanosti i u hrvatskoj kulturi, o plodu iznimnoga filološkog napora. To je i djelo lijepo opremljeno. Pred nama je da iz Šimunovićeve poticaja preuzmemo što više njegovih vrijednosti i dragocjenosti. Kako vidjesmo, nije Šimunović sam, hrvatska dijalekatna leksikografija izvanredno je živa, a iz toga vitaliteta hrvatski će jezik i oni koji se njime bave i služe preuzeti bogatstvo kojim se opravdano možemo ponositi.

LITERATURA

- Radojka Baldić – Đugum, *Beside kaštelanske*, Kaštela, 2006.
- Đurđica Bočina et al., *Mali slikovni rječnik zavičajnoga govora Žabna, Odre, Stupna, Sela i Grede*, Sela, 2005.
- M. Hraste – P. Šimunović – R. Olesch, *Čakavisch-deutsches Lexikon I*, Köln – Wien, 1979.
- Ivo Jakovljević, *Veliki rječnik šibenskih riči, nadimaka, imena, prezimena, ronzzanja, štracanja i štucigavanja*, Šibenik, 2006.
- Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima*, Zagreb, 1973.
- Milan Kranjčević, *Ričnik gäcke čakāvšćine. Kōnpoljski divān*, Otočac – Rijeka, 2004.
- Tomislav Lipljin, *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*, Varaždin, 2002.
- Josip Lisac, "Hrvatska dijalekatna leksikografija u 20. stoljeću", u: *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, Zagreb, 2006, str. 225-237.
- Thomas F. Magner – Dunja Jutronić, *Rječnik splitskog govora / A dictionary of Split dialect*, Zagreb – Dubrovnik, 2006.

- Žarko Martinović, *Rječnik govora otoka Iža*, Zadar, 2005.
Berezina Matoković Dobrila, *Ričnik velovareškega Splita*, Split, 2004.
Mira Menac – Mihalić, *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj*, Zagreb, 2005.
Ivo Oštarić, *Rječnik kolanjskoga govora ili ričnik mista Kolana na otoku Pagu*, Zadar, 2005.
Ante Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.
Petar Šimunović, *Rječnik bračkih čakavskih govora*, Supetar, 2006.
Nina Vodopić, *Kunovske stare riči*, Kuna, 2006.
Siniša Vuković, *Ričnik sēlaškegō govora. Rječnik dijalekta Selaca na otoku Braču*, Split, 2001.
Sanja Vulić, "O rječnicima izvornih čakavskih govora", u: *Rječnik i društvo*, Zagreb, 1993., str. 383-387.

"IL VOCABOLARIO DELLE PARLATE CIACAVE DI BRAČ" DI PETAR ŠIMUNOVIĆ NELLA LESSICOGRAFIA DIALETTALE CROATA PIÙ RECENTE

R i a s s u n t o

Si dà un sintetico compendio dei più nuovi vocabolari dialettali, stocavi, caicavi e ciacavi, con particolare attenzione per il "Rječnik bračkih čakavskih govora" di Petar Šimunović. Quest'opera è valutata come un importante evento nella ricerca scientifica e nella cultura croate.

Parole chiave: lessico, dialetto stocavo, dialetto caicavo, dialetto ciacavo, Brač

DICTIONARY OF THE BRAČ CHAKAVIAN SPEECH" BY PETAR ŠIMUNOVIĆ,
IN MODERN CROATIAN DIALECTAL LEXICOGRAPHY

S u m m a r y

The article summarises the latest dialectal dictionaries, Štokavian, Kajkavian and Chakavian, with special attention on the "Dictionary of the Brač Chakavian Speech" by Petar Šimunović. This work has been evaluated as a precious event in Croatian science and Croatian culture.

Key words: lexis, Štokavian, Kajkavian, Chakavian, Brač.

Podaci o autoru:

Josip Lisac, profesor dijalektologije i povijesti hrvatskoga jezika na Sveučilištu u Zadru, Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2, Zadar.

Kućna adresa: ulica Brne Karnarutića 4, Zadar, tel. 023/251-591